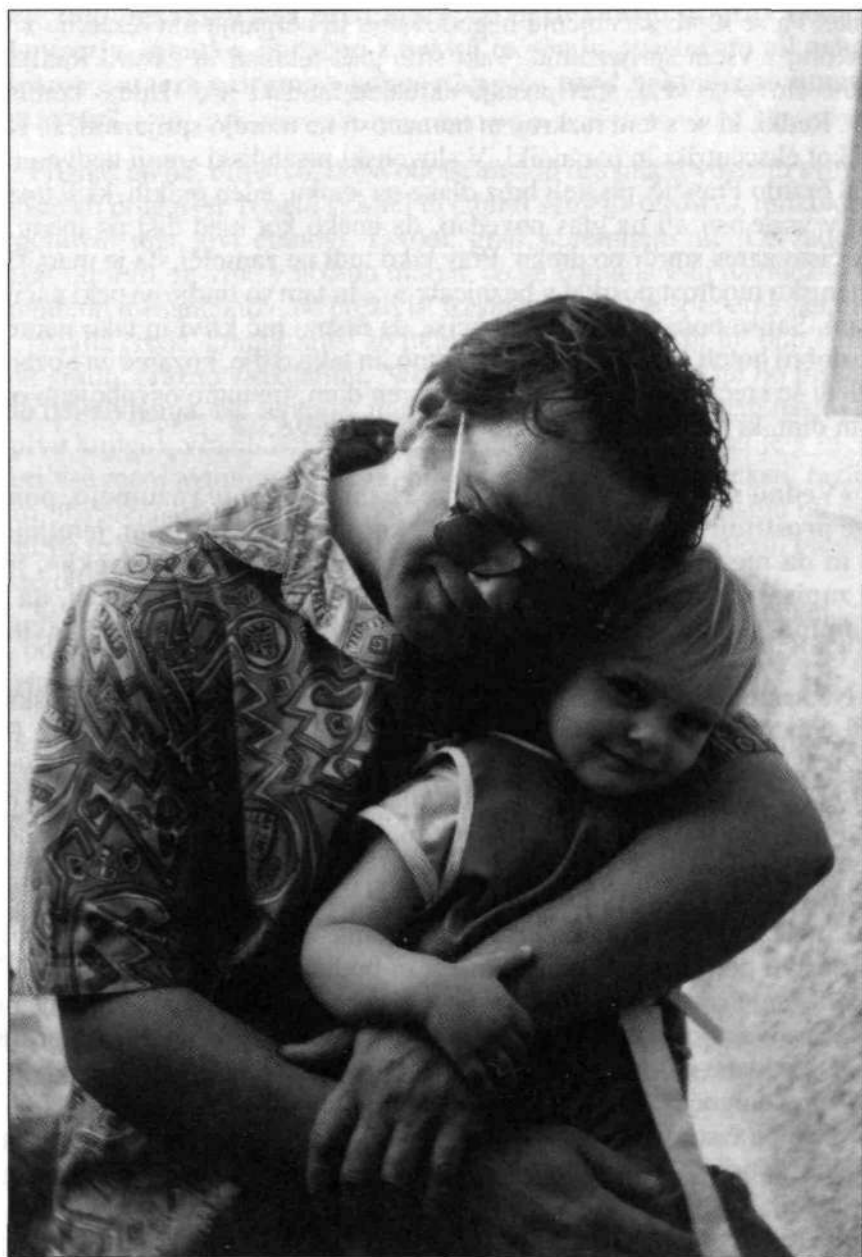

I N T E R V J U

FRANJO FRANČIČ

Živimo v svetu lažnih vrednot, laži, sprenevedanja, komolčarsva, malo-meščanskega elitizma in podobnih pritklin tranzicijske družbe. O zavoženih usodah malih ljudi ne razmišljamo, tiho pristajamo tudi na lastni osebnostni in moralni razkroj. Izgubljam imena, prepoznavamo se po šifrah in geslih. In to kljub temu, da ne živimo v vojnem stanju ali na krilih znanstvene fantastike. Pa se kljub začetnemu negodovanju in nerganju navsezadnje z vsem ali skoraj z vsem sprijaznimo. Taki smo pač, fatalisti in filistri. Rahljajo se pristne človeške vezi, spet postaja aktualen latinski rek »Homo homini lupus«. Redki, ki se s tem razkrojem humanosti ne morejo sprijazniti, so ožigosani kot ekscentriki in paranoiki. V slovenski pisateljski srenji nedvomno izstopa Franjo Frančič, pisatelj brez dlake na jeziku, eden redkih, ki si upa dreigniti v vsak osir ali na glas povedati, da enako kot med diši po medu, tudi drek čisto zares smrdi po dreku. Prav tako tudi ne zamolči, da je marsikatero življenjsko modrost posrkal v beznicah: »... In tam so ljudje na neki način povezani. Saj se ponavlja ta deklamacija, da nismo nič krivi in tako naprej, da smo dobro hoteli, pa je izpadlo nasprotno, in tako dalje, kozarec za kozarcem. Pogledi se srečujejo, oštarija je velik varen dom, trenutno osvobojeno ozemlje, in dim, ki se vali izza časa, ki ga ni, nima teže...«

»Vedno sem odklanjal, da bi me razumeli. Če te razumejo, pomeni, da se prostituiraš. Rajši vidim, da me kot tistega, kar nisem, jemljejo zares, in da me ne poznajo kot spodobnega in naravnega človeka«, je nekoč zapisal Fernando Pessoa. Kako pa bi se danes, glede na to, da si še vedno marsikdaj nerazumljen, glasila tvoja uvodna samopredstavitel?

Ne samo, da sem se po rojstvu hčerke Nataše »socializiral«, poskušam deliti čim več časa z njo, od nje se pravzaprav učim, recimo smejati. Prava poteza je bila, da sem se umaknil iz Ljubljane. Šestnajsto leto na obali, v Istri, sicer ni prineslo neke letargije brezkonfliktnosti (bojkotirajo me lokalni časopisi, Primorski poletni gledališki festival, založba Lipa, praktično ne sodelujem v kulturni sceni obale), a le tako lahko živim neko outsiderstvo, ki pa je vseeno na srečo kreativno in delovno. Je pač tako, da me nekateri ljudje sprejmejo in jaz nje ter obratno. Blef, kupčkanje denarja, ritolizništvo, malo-meščanstvo potrošništva, male zamere in podrkavanja me ne zanimajo. Da, bili so takšni in drugačni spori, nekaj ljudi me ne prenaša (o imenih raje nič!), samo šibam svojo špuro naprej. Je pa včasih samotno in naporno, ker nisem vključen v klane in krožke, ki so tako tipični za našo vas. Zviije me pa od slabega vina, dolgočasnih knjig in starih pedagoginj.

Mi je pa čisto všeč recimo Murnov epitaf: Življenje celo sprt, nestalen, miru, sreče, prijatelj je iskal, njegov je smoter bil temen, daljen, umel ga ni zato je pal! Saj ne, šalim se! Je pa res, da sem svečke prižigal pri Murnu in Ketteju, redko pri Ivanu Cankarju, ki ga berem tudi te dni (krasno kratko pro-

zo in satiro je napisal). Anthony de Mello pravi, da si družba, ki ukroti in pokori svoje upornike, zagotovi mir, izgubi pa svojo prihodnost.

V širšem slovenskem prostoru si se uveljavil kot izjemno plodovit pisatelj, pesnik, pisec dramskih tekstov, scenarijev itd. Ali je zate pisateljevanje tudi nekakšen beg pred nesrečno preteklostjo in prav tako kruto sedanjostjo, skratka, obračun z nekim časom in prostorom ali nekakšna notranja katarza oziroma »samoočiščenje« pred nakopičeno umazanijo tega sveta?

Priznaš ali ne, otroštvo, doba odraščanja in družina ti vtisnejo svoj pečat. Takšen ali drugačen. Nisem si želel in izbiral svojega otroštva, tolikokrat sem že ponovil: reja, sivi domovi, zavodi, grad, spremljajo me. Če zadevo poskušaš odriniti, se vrne v nočnih morah, če ne izgradiš vsaj navidezno trdnih obrambnih mehanizmov, ne preživiš. Resničnost moraš sprejeti v nekih okvirih, pravila črede, kompromisi so nujnost, trudim se, da bi jih bilo čimmanj, tistih gnilih, prazno vsakdanjih. Nikoli pa nisem mislil, da mi bo pisanje postalo del življenja. Ne terapija, marveč neki Ego trip (tako sem naslovil svojo prvo knjigo), včasih neki izmišljen svet sanjarij. Seveda pa je v moji literaturi vse manj avtobiografskega, poskušam s pravljičnimi teksti, različnimi žanri. Najsrečnejši in najbolj poln je čas pisanja, ko me v bistvu ni, časa ni. Sicer pa to ve vsak, ki se ukvarja z literaturo, muziko, malanjem, plesom, kiparstvom ali kmetovanjem ali kreativnim početjem.

Šele zdaj ob hčerki spoznavam, da je navadna otroška igra nekaj sončnega, odrešujoča sredi tempa, ki si ga velikokrat narekujemo sami. Recimo, ko se zjutraj prebudi hči in pričara lunin nasmeh, čisto dol padem.

Kanadski kritik Frye deli pripovedne tekste v štiri velike skupine (»navadni« roman, romantična povest, avtobiografija, satira). Pri tem ne gre za monolitno omejene skupine, temveč za »štiriosni koordinatni sistem«, v katerem lahko vsakemu pripovednemu tekstu dodeliš ustrezno mesto glede na to, katerih prvin vsebuje več in katerih manj. V kolikšni meri so v tvojih proznih delih združene posebnosti omenjenih štirih tipov?

Literaturo bi v grobem razdelil na dolgočasno in tisto, ki te pritegne iz takšnih ali drugačnih razlogov. Naj se sliši še tako starokopitno, menda bo že res, da čas izbriše sisteme, opredelitve, v umetnosti preživijo teksti, slike, muzika, kipi, ki lahko dobijo ta spopad s pozlato pozabe – časom. Če bi odgovarjal zakaj, bi bilo to predolgo teoretično nakladanje.

Vasko Popa v eni svoji pesmi lepo piše približno takole: da gre pač knjiga v svet, zaživi svoje življenje in samo od nje je odvisno, če bo shodila, prišla do ljudi, se jih dotaknila ali utonila v pozabo.

Kot pripovednik veliko pozornosti in človeške topline posvečaš otroštvu. To najpomembnejše življenjsko obdobje pa današnji svet odraslih velikokrat dojema zelo površno, upal bi si celo dejati – brezdušno. Neredko že majhni otroci trpijo krivice, ki se običajno stopnjujejo in negativno vplivajo na njihov duševni razvoj. Poleg vsakovrstnih sprenevedanj o tej problematiki, razcvetu stremuškega elitizma ipd. grozi nevarnost kloniranja otroških duš. Mar ni to prvi korak v smislu kršenja človekovih pravic (direktno povedano: eden od najtežjih zločinov proti človeštvu), ki bo imel oziroma že nakazuje daljnosežne posledice?

Če se človek razgleda po svetu, položaju otrok, ga zviije malodušje, da ti parole in fraze ne pomagajo dosti. V bistvu pa, če bi večina, vsi tako ne bomo nikdar, skrbela za svoje otroke, ne samo materialno seveda, bi bilo marsikaj drugače. Ko se naučiš dajati, potem si tudi solidaren. Me pa spravlja razmišljanje o lakoti, nasilju nad otroki, tistih prosečih očeh, ki jih servira slepo oko televizijskega ekrana v obup. In vendar štejejo dejanja, lastna odgovornost. Ne vem pa, kam drvi ta svet in mi z njim, včasih s časom, ki se odmika, vse manj razumem, kako je mogoče, kako je že s krajem rojstva mnogo tega odločeno. Morda je tu vzrok, da ne zmorem vere v Boga. Morda je najhuje, če te oropajo upanja, morda imaš samo to. Trudim pa se zadnja leta pisati sončne, tople, pravičnejše tekste za otroke in vse, ki se tako počutijo.

A ljubezen je tudi vsakdanje skupno prebujanje, oblačenje, zajtrk, vrtec, sprehodi, igra, smeh. Brez pretoka sprejemanja in dajanja še bolj zazeva praznina in brezsmiselnost bivanja.

Ko že omenjava pritiske na otrokovo psiho, menim, da so vedno najbolj na udaru t.i. zdrave družbe, otroci oz. mladostniki, ki ne morejo prikriti ali zamolčati svoje »drugačnosti«. Kaj se je po tvojem mnenju omembe vrednega spremenilo (če odmislimo uporabo grobega fizičnega nasilja) od časov Oliverja Twista do današnjih dni? Vzemiva denimo pod drobnogled zmedo našega šolskega sistema, ki v hipohondričnih težnjah po naglih spremembah v isti koš meče vzgojne in disciplinske ukrepe (važno je le, da štima statistika!), hkrati pa iz (pre)mnogih otrok brezvestno ustvarja vnaprejšnje brezciljne poražence toliko obljubljane boljše prihodnosti...

Tudi pri nas so zapisane kakšne socialno obarvane zgodbe, recimo Purglja, Kosmača, tako da ni treba vedno citirati Dickensa. Kolikor poznam šolski sistem, je to povečini prisila, otroci so zbombardirani s podatki, ocenami, prisilo, goro znanja, ki je velikokrat samo balast.

Ne morem soditi, toda tudi tu me premaguje pesimizem, saj zdaj šteje izključno in zgolj uspešnost, ki jo je moč vnovčiti.

Umetnost ljubezni temelji na medsebojnem pogovoru, na tem pristnem krožnem obtoku para (M. L. Moeller, Resnica se začneja v dvoje, 1988). V tem se bojda srečni pari razlikujejo od nesrečnih. Junaki tvojih romanov, novel in črtic pa svoj modus vivendi praviloma najdejo v skokih čez plot, kriminalu, nasilju, pijančevanju ipd. Tomo Virk, denimo, pravi, da ustvarjaš nekakšno mitologijo socialnega dna, vendar sta v vsaki knjigi in vedno drugače torej tvoj cilj in pisateljski credo predvsem sesuvanje lažnih vrednot sodobne družbe ali še kaj drugega?

Niti nimam umetniškega creda. Pisal sem, in še, o svetu obrobja, socialnega dna, če že hočeš, ker ga pač poznam, ker sem se rodil v neki fantomski družini, ker sem živel po nekih institucijah in v mejnih položajih, spoznal morda edino modrost: da dobri ljudje, poštenjakarji propadejo! Če samo pomislim na svoje prijatelje, ki so odšli mladi, Aleša, Jureta Detelo, Majo, Braneta, nimam besed.

Čreda ima svoja pravila in je do drugačnosti, občutljivosti, neusmiljena. Samo poskušaj se recimo ob jutrih nasmejati v mestnem avtobusu, ko se pelješ v službo, samo ujemi te poglede mrkih fac, samo poglej, kam so izrinili norišnice, zavode, celo domove upokojencev. Mi hočemo imeti red in mir. Kaj pa so tako imenovane vrednote družbe? Zbirka prepovedi, zakonov, nasilja večine nad manjšino! Bi brez njih zavladal v družbi kaos? Ne gre za to, samo po odnosu do marginalcev, drugačnežev, se vidi, koliko je družba socialno čuteča, odprta in tolerantna. Pa poglej, kako je s prostori, kjer naj bi mladi zasvojenci dobili svoje komune?! Pa poglej naš odnos do Romov?! Večina, ki jih je getoizirala, jim zdaj grozi celo s fašističnimi metodami odstranjanja, preseljevanja itd.

Pa se govori o etičnem čiščenju v Bosni. Tu, pri nas se dogaja vse to! Banalno rečeno je to tematika, ki se jo žal pri nas loti tu in tam kakšen pisatelj. Mnogi raje muzam z metlicami ometavajo prah z zlatih jajc. Ni mi blizu literatura, ki je zgolj in samo neko poigravanje z besedami. Eksperimenti da, a vendar, sam moram komunicirati z življenjem, časom, ljudmi, tu, zdaj. Enako pa mi je blizu pravljica, kot čista literarna forma, zadnje čase sem jih napisal kar nekaj.

Zakon oziroma skupno življenje v dvoje je predvsem dolg pogovor, pravi Nietzsche. To pa pomeni: biti razumljen in omogočiti, da te drugi razumejo. Mar ni to danes skoraj nemogoče doseči, saj sodobni postindustrijski družbi primanjkuje bistvene medsebojne izmenjave in ji vse bolj grozi popoln t. i. komunikacijski prepad (communication gap). Mor-da ne bo odveč tudi kakšna tvoja misel o današnji krizi pristnega družinskega sožitja, zlasti o bolečem razkroju zakonskega življenja, ki ga pogosto na samosvoj način obravnavaš v svojih delih.

Ne bova sedaj o Adamu in Evi, o jabolku, samo, odnos moški – ženska je ena od večnih tem umetnosti. Eno od knjig sem naslovil »Male vojne« in se poskušal približati neštetim variantam ljubezni in sovraštva. SICER PA, VSAK TEČE SVOJ SREDOBEŽNI KROG PEKLA. Vse več je dvojcev brez krmarja. Jaz mislim, da bi morala biti družina trdnjava odprtih vrat in src.

Si se morda kdaj vprašal, zakaj nekateri ljudje, kljub neprestanemu druženju, živijo nekako povsem drug mimo drugega. Ta občutek resignacije je mojstrsko prikazan v odlomku iz filma »Moj obed z Andrejem« režiserja Louisa Malla, kjer glavni junak pravi: »Moj Bog, mislil sem, da živim svoje življenje, a ga sploh nisem živel. Bil sem umetnik. Nikdar nisem zares živel. Igral sem vlogo očeta, prav tako kakor vlogo moža. Igral sem vlogo prevaranta, režiserja. Z nekom sem živel v isti sobi, a ga nisem opazil. Tudi ga nisem nikdar resnično slišal (poslušal), nikdar nisem bil zares skupaj z njim.«

Zanimivo postavljeno vprašanje. Ljubezen je ali je ni! Lahko rečeš, čutiš, dojemaš, daješ, sprejemaš več ali manj, lahko kot vlak zamujaš potovanja, samo, kot sem ti rekel že prej, nikoli ne moreš tako prepričljivo odigrati vseh vlog zgolj zaradi igre. Ko sem prejel poslovilno pismo prijatelja, ki se je na neki način predal, mi je napisal: ne zmorem več, mozaik žalosti se je sestavil, nimam ne moči ne volje, da bi čakal na jutri. Ta jutra, tako ostre robove imajo. Je pa res, da smo vse bolj površni, prazno plehki in materialistično obremenjeni, a ceno navsezadnje plačujemo sami.

Pisatelj in dramatik Roger Martin du Gard se je nekoliko posipal s pepelom, rekoč: ... namesto da bi obogatil neposredno opazovanje – brbam po knjigah, kopičim zapiske o abstraktnostih iz metafizike, biologije, politike, pregledam po deset časopisov na dan in poskušam v njih najti trenutno resnico. Ali je zate kot pisatelja z izostrenim čutom za resnicoljubnost bolj pomembno odkrivanje (iskanje) človekove biti tukaj in zdaj ali pa se morda trudiš za globljim razodetjem naše omejene večnosti?

O tem sem že nekaj povedal. Včasih se je treba boriti za prazen dan, poje nekje Janis Joplin. To življenje zahteva ne samo borce, prvorce, če si poskušaš izboriti neko svojo pot. Za pot pa najbrž tudi gre, ker se že z našim rojstvom rodi tudi naša smrt. Seveda pa ločevati resnico od laži je samo ena od plasti življenja. Ali ni prav to največji čar našega bivanja, ta čar iskanja?

Danes se veliko govori o zmanjšanem vplivu pisateljev, pa tudi drugih ustvarjalcev na družbeno stvarnost. Nekateri vidijo vzrok za tako stanje v naglem razvoju elektronskih medijev, drugi zopet menijo, da pi-

satelji ne dojemajo tehnokratskega duha nove dobe, tretji nas prepričujejo, da se s pisanjem ukvarjajo samo še norci itd. Se ti ne zdi, da se pri takih in podobnih razmišljanjih vrtimo v začaranem krogu in znova poskušamo odkriti, kaj je bilo prej: jajce ali kokoš.

O vlogi pisatelja je povedanega že toliko. Rekel bi samo, da me delovanje Društva slovenskih pisateljev vedno bolj sili k razmišljanju, da bi tako kot prijatelj Denis Poniž izstopil iz DSP. Ne zanima me toliko njegova popolna apolitičnost kot pa negovanje lastnih vrtilčkov in elitizem. Sicer pa sem ti že rekel, da ne pripadam nobeni združbi in krogu, tako da mi tista izkaznica in bilten ne pomenita skoraj nič. Sprejel sem to svoje outsiderstvo.

Če pa se umetnik ne odziva na čas, ki ga živi, in ga zanimajo samo male in velike nagrade, štipendije, literarne seanse in potovanja, potica in drobne, pač postaja DSP: Društvo mrtvih pesnikov.

Da pa najin pogovor ne bi izzvenel preveč pesimistično, predlagam, da ga skleneva v duhu razmišljanj o lepoti tega sveta, ki jo je poleg drugih z izjemno senzibilnostjo ubesedil španski pesnik Juan Ramon Jimenez: »V svoji duši – trdovratni roži – se smejem vsemu božjemu in vsemu človeškemu in verjamem samo v lepoto. Med vsemi lepimi rečmi imam rad glasbo, ker je vonj čustev... Sovražim dvorec parnasovcev. Naj se stavka dotakne duša; naj prikliče kri ali solzo ali nasmeh; naj bo v besedi vselej podbeseda, senca besede, skrivna in plaha, čar skrivnosti, kakor čar umrlih žensk ali spečih otrok... Dajte mi zmeraj žensko, studentec, daljno godbo, vrtnice, luno – lepoto, kristal, ritem, bistvo.« Se morda podobno kot jaz ob teh presunljivih besedah spomniš na Jureta?

Ja, velikokrat se spomnim na prijatelja, zadnjega poeta absolutuma, Jureta Detelo; na najine neštete nočne pogovore, ki jih pogrešam. Spomnim se na Berto Bojetu, na mnoge druge, ki jih fizično ni več, a vendar so še vedno tu. Mar ni to največji čar in moč poezije? Mar ne bi bili brez nje dokončno oropani upanja?

Mar ni čudež, ko poseješ sončnice in spremljaš, kako diha zemlja, ko posadiš drevo, ko si postaviš hišo brez korenin, mar ni čarovnija v otroškem smehu, ko ti otrok reče: očka, zakaj potočki ponoči ne spijo?

Pogovor pripravil Slavko Gaberc